

УДК: 338.439.4:633.85

О. В. Саква,
ст. викладач кафедри маркетингу, ДДАУ

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА НА РИНКУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР

У статті розглянуто основні проблеми розвитку та ефективного функціонування ринку продукції олійних культур в Україні.

In the article the basic problems of development and effective functioning of market of products of oil-bearing cultures are considered in Ukraine.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку сільського господарства України, коли важливого значення набуває вирішення проблеми рослинного білка і олії, особливу увагу приділяють виробництву насіння олійних культур. Зокрема останні заслужують на увагу ще й тому, що за рік дають врожаї двох найцінніших сполук — білків і жирів, які в сумі залежно від культури становлять до 60—80% всього урожаю. Окремі з них при переробці практично не мають відходів. Завдяки цьому саме олійні культури мають найвищі темпи виробництва у світовому землеробстві. За площею посіву вони поступаються лише пшениці, а за обсягами виробництва — кукурудзі і пшениці. На світовому і вітчизняному ринках постійно зростає попит на насіння олійних культур, їх шроти і олію.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити пріоритетні напрями розвитку виробництва олійних культур на одноіменному ринку в Україні;

— розглянути основні проблеми розвитку структури олієпродуктового підкомплексу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Досить вагомою умовою збільшення виробництва насіння олійних, формування їх ресурсів для переробки, задоволення потреб внутрішнього ринку й експортного потенціалу, в тому числі для вирішення проблеми використання шротів олійних культур для виробництва збалансованих комбікормів є підвищення урожайності, розширення посівів, а також раціональне розміщення їх по ґрунтово-кліматичних регіонах. Поряд з цим насіння, шроти олійних культур й олія є важливими об'єктами фінансування, оскільки можуть поповнити харчові продовольчі ресурси, а екструдоване їх зерно і шроти — цінні кормові білкові компо-

ненти для годівлі тварин. Тому нині необхідне державне регулювання виробництва і ринку олійних культур.

Виробництво олійних культур в Україні вже багато років зорієнтоване переважно на соняшник. Адже соняшник є основною сільськогосподарською культурою, прибутковість вирощування якої є безсумнівною, за ступенем рентабельності вона займає перше місце. Безумовно, це культура номер один в Україні [6].

Серед 15 основних світових країн — виробників насіння соняшнику наша країна за площею посіву та обсягами виробництва займає третє місце. Але суттєво поступається зарубіжним країнам за рівнем урожайності.

Конкуренентоспроможність на світовому олійному ринку забезпечена пріоритетністю України. У державі тривалий час переважала практика експорту насіння соняшнику, тобто сировини, що не вигідно з ринкових позицій, оскільки раціональніше експортувати олію.

Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ цієї культури, що зумовлено вигідністю її вирощування для аграрних підприємств порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами.

Галузь олійництва в Україні нині розвивається екстенсивним шляхом, тобто за рахунок розширення посівних площ. Як наслідок можна спостерігати спад обсягів ринкових ресурсів насіння соняшнику, який відбувається останнім часом в Україні через зменшення його урожайності, підвищення собівартості виробництва і зниження прибутковості галузі та зумовлений наявністю цілої низки проблем, з якими зустрічаються практично всі господарства, які вирощують дану культуру. Однією з них є тотальна неплатоспроможність товаровиробників, які не можуть підтримати обсяги виробництва іншим шляхом з причини відсутності обігових коштів на придбання необхідної

кількості мінеральних добрив та засобів захисту рослин [4, 5].

Отже, з огляду на цю проблему, важливим завданням структурної перебудови є визначення оптимального співвідношення в посівах олійних культур — соняшнику, сої, ріпаку, раціональної структури виробництва олійних культур, вихід від монопольного вирощування соняшнику. Структурна перебудова виробництва олійних культур має враховувати світові тенденції у виробництві рослинного білка і олії. Вона повинна бути спрямована на стабілізацію їх виробництва, повніше задоволення потреб ринку, впровадження нових сортів (гібридів) та інтенсивних технологій їх вирощування.

Останнім часом в нашій країні розширюються посіви ярового і озимого ріпаку, хоча умови не досить сприятливі для нього, оскільки у роки зі суворими зимами озимий ріпак на великих площах вимерзає, а у роки з посушливою весною як ярий, так і озимий ріпак значно знижують урожайність. Тому для нарощування виробництва насіння ріпаку доцільно визначити регіон, який спеціалізуватиметься на цій культурі, де буде можливим його стабільне виробництво при погодних умовах та кількості опадів, що сприятимуть високому і сталому врожаю.

Необхідність розвитку ринку ріпаку та продукції його переробки обумовлена рядом факторів. По-перше, ріпак — універсальна агро-екологічна культура, яка сприятливо впливає на ґрунт, є прекрасним попередником для озимих зернових. По-друге, ріпакова олія є однією з найдешевших рослинних олій і знаходить використання в багатьох галузях економіки. По-третє, ріпакова олія є обов'язковим компонентом щоденного раціону харчування людини.

Крім того, ріпак та продукція його переробки є важливою частиною світового продовольчого комплексу. В Україні галузь ріпаківництва та промислової переробки має великі потенційні можливості, які необхідно реалізувати через ринкові механізми.

До основних об'єктивних факторів стримання виробництва ріпаку слід віднести несприятливі погодні умови, незадовільний рівень технічного оснащення сільськогосподарських виробників, відсталий розвиток інфраструктури ринку ріпаку, відсутність важелів регулювання сезонних цінових коливань. До суб'єктивних факторів слід віднести недотримання технології вирощування ріпаку (запізнення зі строками сівби та збирання), недоліки селекційного відбору насіння для посіву, штучне утримання низьких внутрішніх цін (на 20—30% нижчих від світових).

До цінних для України білково-олійних культур належить соя, поживні і споживчі властивості, якої до цих пір не повністю визнані. І з цієї причини виробництво якої є не вигідним, оскільки

собівартість її виробництва надто висока, а попит на продукти її переробки нестійкий.

Однією з важливих задач, що постає перед сільськогосподарськими виробниками, є підвищення ефективності виробництва сої, яка за вмістом білку (до 55%) і олії (до 27%) в насінні переважає інші зернобобові культури.

В Україні є необхідні ґрунтово-кліматичні умови для вирощування вітчизняних високопродуктивних сортів сої з потенціалом урожайності 3,5—4,5 т/га, які не поступаються сортам зарубіжним.

Розрахунки і досвід передових господарств свідчать, що вирощувати сою в господарствах доцільно на площі не менше 150—200 га, при впровадженні інтенсивної технології та ефективного застосуванні сучасного комплексу машин, а отже, можна одержувати високі врожаї. При чому впровадження науково-технічної системи насінництва дасть змогу повністю забезпечити сільськогосподарських виробників насінням районованих високопродуктивних сортів соєвих бобів вітчизняної селекції, завдяки чому можна не тільки підвищити на 10—12 центнерів середній рівень урожайності сої в країні та збільшити її валовий збір у 1,5—2 рази, а й значно підвищити рентабельність її виробництва.

Багаторічні дослідження наукових установ і виробнича практика свідчать, що в Україні для вирощування сої, поряд з деякими іншими регіонами, придатні умови північного Степу із сприятливими для неї умовами: необхідний вегетаційний період, тепло, волога, світло й поживні речовини. Саме тут доцільно було б на першому висівати близько 500 тис. га сої, у перспективі — при збільшенні попиту на внутрішньому і зовнішньому ринках — можна буде розширювати її посіви.

В Україні для забезпечення потреб внутрішнього ринку у харчовій рослинній олії, переважно соняшниковій, достатньо наявних ресурсів олійних культур. Та в той же час їх не досить для забезпечення потреб тваринництва у кормовому білку, дефіцит якого становить 1,5 млн т, що стримує розвиток галузі. Крім того, зниження купівельної спроможності колективних, фермерських і селянських господарств призвело до скорочення попиту на сільськогосподарську техніку, мінеральні добрива, засоби захисту тварин від шкідників і хвороб, паливо тощо. При цьому навіть небувало раніше розширення посівів соняшнику не сприяло збільшенню його виробництва, навпаки, воно суттєво скоротилось. Це призвело до суттєвого спаду в економіці, при одночасному заповненні внутрішнього ринку імпортованими шротами й олією.

Поряд з цим негативну ситуацію на ринку посилює тіньова економіка, коли насіння олійних культур, якого не вистачає, вивозиться

різними шляхами за кордон. Як наслідок їх значні обсяги вивозяться або спрямовуються на цілі, що не мають відношення до розвитку економіки власної країни. Так, в Україні в сезоні 2004/2005 років через некомерційні структури експортовано близько 850 тис. т соняшнику, а також майже все насіння сої і ріпаку. Вихід з такої ситуації потребує активного цілеспрямованого державного регулювання економіки, ставки на зміцнення власного товаровиробника. Покращити ситуацію та підвищити конкурентоспроможність можна за рахунок генерування та швидкого опанування інноваціями, системним втручанням держави в економіку.

Державне регулювання у масштабах і обсягах, які впливають передусім з національних інтересів усього суспільства в сучасний період і на перспективу, повинне бути вирішальним при визначенні площ посіву олійних культур, їх асортименту, обсягів виробництва, забезпечення попиту внутрішнього і світового ринків, ціноутворення на насіння, шроти, олію, білкові концентрати й ізолятори. Такий крок буде досить вагомим у підтримці власного товаровиробника, науки й освіти, переробної промисловості, зміцнення економіки регіону і всієї країни.

Оскільки виробництво олійних культур в Україні являється одним з найбільших у Європі, а розвинена торгівля цією продукцією за кордоном є в подальшому перспективним для нашої держави, то перед вітчизняними виробниками постає питання необхідності державного регулювання. Підтримка власного сільськогосподарського товаровиробника в наш час є радикальним шляхом до економічного зростання, виходу із кризи і прогресу суспільства, вирішення фінансових і суспільних проблем, розвитку власного ринку.

За рахунок державного регулювання виробництва насіння олійних культур стане забезпечення попиту на нього насамперед на внутрішньому ринку. При цьому важливо визначитися із структурою виробництва олійних культур, яка б мала адекватний попит на ринку збуту, а виробництво було б здатним вдосконалюватися і розвиватися. Тому слід мати на увазі, що конкурентним на світовому ринку є товар, що виробляється у сприятливих умовах ефективними виробниками, переробляється за сучасними технологіями, а ціни на нього встановлюються на основі собівартості, створеної у кращих умовах виробництва.

ВИСНОВКИ

Для підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур і продуктів їх переробки необхідно:

— впроваджувати прогресивні технології вирощування насіння сої, соняшнику, ріпаку та

забезпечувати зростання урожайності і виробництва в регіонах;

— з метою підтримки еколого-економічної безпеки в країні призупинити подальше розширення посівів соняшнику, що в Східних, Південних та Центральних областях займають 12—15% ріллі. Створити умови для розширення посівів ріпаку шляхом удосконалення стандартів на ріпак та олію у відповідності до світових вимог, що сприятиме розвитку ринку ріпаку та продукції його переробки в Україні;

— надати особливої уваги розширенню посівів сої, оскільки в її насінні унікально поєднані білкові та жирові властивості. А сама культура, на відміну від соняшнику та ріпаку, здатна до біологічної фіксації азоту;

— приділити увагу переважно власному виробництву насіння олійних культур для повного забезпечення потреби внутрішнього ринку перед його імпортом;

— впровадити ефективне регулювання ринку олійних, яке вимагає створення оптимальної організаційно структури управління олійно-жировим підкомплексом в цілому, що включала б державні органи та недержавні об'єднання підприємств галузей економіки, задіяних до процесів виробництва, переробки, використання рослинної олії. При цьому повинно бути передбачено вирішення проблем інформаційного забезпечення учасників ринку, інноваційного розвитку галузей, мінімізації ризиків фінансових втрат виробників від сезонних цінових коливань, ефективного використання маркетингових засобів.

Література:

1. Бронін О.В. До питання економічної ефективності виробництва насіння соняшнику в ринковій економіці України // Вісник аграрної науки. — 2004. — № 11. — С. 78—79.
2. Кузнєцов О.М. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі олійних культур в Україні з урахуванням світового досвіду // Економіка АПК. — 2002. — № 7. — С. 24—25.
3. Лазня В.І. Олієпродуктовий підкомплекс України: стан, проблеми, перспектива // Економіка України. — 2003. — № 1. — С. 31—39.
4. Невлад В.Ф. Сучасний стан і механізм функціонування ринку насіння соняшнику // Економіка АПК. — 2005. — № 4. — С. 98—101.
5. Невлад В.Ф. Деякі питання виробництва насіння соняшнику в Україні // Агроінком. — 2005. — № 1—2. — С. 47—49.
6. Побережна А.А. Формування світового і вітчизняного ринків олійних культур // Економіка АПК. — 1999. — № 8. — С. 91—96.
7. Уланчук В.С. Шайко О.Г. Напрями підвищення ефективності вирощування соняшнику // Економіка АПК. — 2004. — № 4. — С. 49—56.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2009 р.